

NAGY NATÁLIA

SEBESTYÉN ZSOLT: KÁRPÁTALJA HELYSÉGNEVEI

Nyíregyháza, Pro Print Kft. nyomdája, 2020. 528 lap
ISBN: 978-973-0-31294-2

Sebestyén Zsolt a szótárában Kárpátalja helységneveire vonatkozó történeti-etimológiai ismereteket foglal össze, valamint a meglevőeket jelentős mennyiségű újabb kutatási eredményekkel egészíti ki. (Az ukrainai helynévadásról lásd még: Csernicskó–Márku 2021: 422–427.) A kutatott régió nyelvi szempontból színes képet mutat, így az e térségen kutatást végezni kívánó tudósnak nem csupán a magyar nyelvudományban kell jártasnak lennie, de jelentős ismereteket kell birtokolnia a szláv nyelvudományban elért eredmények tekintetében is. Sebestyén Zsolt felkészültsége biztosította e kutatás eredményességét.

Mondhatjuk, hogy hiánypótló mű, hiszen Kárpátalja helységneveiről eddig olyan kiadvány, mely a teljes névanyagot etimológiai szempontból dolgozta volna fel, nem jelent meg. Korábban napvilágot látott Halász Kiril (1961) műve, a *Топонимика Закарпатской области (названия населенных пунктов)* (Kárpátalja helynevei. Településnevek), amelyben 509 település nevének magyarázatát adja a szerző, és arra a következtetésre jut, hogy a helynevek rendszere az eredetét tekintve szláv. Sajnos az említett munkában több esetben téves etimologizálást találunk. Janko és Lucsik a munkáikban csupán a nagyobb helységek hivatalos nevét magyarázzák oly módon, hogy nem orientálnak a történelmi névváltozatokra. Jelentek meg magyar szerzők tollából is

helységneveket vizsgáló monográfiák. Az első kárpátaljai helynévgyűjtőnek Lehoczky Tivadart (1830–1915) tekintjük. Legjelentősebb műve a háromkötetes *Beregvármegye monographiája* (Lehoczky 1881–1882), mely a leleszi konvent irataiban előforduló történelmi neveket tartalmazza. Nemcsak feljegyezte a neveket, hanem igyekezett kideríteni azok etimológiáját is. Ruszin eredetű településnevekkel foglalkozik cikkében („Beregvármegyei helynevek származtatása”), mely 1873-ban a Század nevű folyóiratban jelent meg. Beregmegyei helynevek (Lehoczky 1899) című tanulmányában felhívja a figyelmet arra, hogy a magyar és a ruszin névadás között nagy a hasonlóság. Kiss Lajos a *Földrajzi nevek etimológiai szótára* című művében több kárpátaljai helységnév eredetével foglalkozik, sőt jó néhány cikket is szentel a szerző ennek a témának. (Kiss 1991c, 1992a, 1992b). Sebestyén Zsolt jelenleg napvilágot látott szótárát jelentős mennyiségű, e témában megjelent könyv előzte meg. Gondolok itt a 2010-ben az egykori Bereg, 2012-ben Máramaros, 2014-ben pedig Úr Lajossal közösen a történelmi Ung megye névanyagát feldolgozó etimológiai szótárra (Sebestyén 2010, 2012; Sebestyén–Úr 2014). Ezen kiadványok pozitívuma, hogy nem csupán az aktuális névanyagot tartalmazták, de az idők folyamán a feledés homályába vesztett településneveket is közlik.

A könyv első lapjain, a *Kárpátalja* című fejezetben ismereteket közöl a szerző Ukrajna nyugati megyéjéről, adatokkal szolgál kialakulásával, terjedelmével, történelmével kapcsolatban. A régió területe 12,8 ezer négyzetkilométer, 1,251 millió fő (2021-es népszámlálás alapján). Közigazgatási felosztás szempontjából 13 járás található a megyében. Kárpátalja politikai és közigazgatási értelemben a 20. században jött létre. A vidéknek egységes elnevezése korábban nem létezett, a terület az Árpád-kor óta fennálló megyerendszerbe illeszkedett. A 19–20. század fordulóján „Kárpát-Oroszország, Kárpát-Ukránország, Ruténföld” néven emlegetik, majd 1918-ban Ruszka Krajna lett, de a történelem folyamán Podkarpatská Rus ’Kárpátaljai Rusz’, illetve Rusínsko ’Ruszinföld’ néven is szerepelt. 1945. június 29-én a területet a Szovjetunióhoz csatolták, és 1946. január 22-én az Ukrán SZSZK egyik megyéjévé vált. 1991-től a független Ukrajna része.

A könyv bevezetőjéből megtudhatunk magára a névre vonatkozó információkat: A név jelentése fokozatosan szűkült, s a századfordulón egyes forrásokban már konkrétan a négy fő „kárpátaljai” megye (Bereg, Máramaros, Ung, Ugocsa), illetve azok ruszinok által lakott vidékeinek megjelölésére használják (vö. Budapesti Hírlap, 1897. február 17.). A név jelentésének szűkülésében és mai jelentésének kialakulásában minden valószínűség szerint szerepet játszott a ruszinok gazdasági és kulturális felemelését célzó, ún. hegyvidéki akció. Legszűkebb értelemben a beregi hegyvidéket és a beregi ruszinok élőhelyét jelölte. A Pesti Hírlap egyik szerzője 1899. október 20-án

Kárpátalját úgy említi, mint „ahol őseink egykor bejöttek”. A Kárpátalja név a magyar tájnévadás szabályait követve jött létre a Kárpátok hegynévnek és a birtokos személyjellel ellátott al ’alsó rész’, alja ’hegy v. hegyoldal alsó része, völgy feneké, nyílása’ (Hefty 159) főnévnek az összetételével, vö. Hegyalja, Mátraalja, Karancsalja stb. Kiss Lajos a FNESz. Kárpátaljára vonatkozó szócikkében a magyar 6 nevet a cseh Podkarpatsko fordításának tekinti. A mai Kárpátalja jelölésére a magyar névhasználatban az 1930-as évektől használatos a név. A hivatalos ukrán Закарпатська область, illetve a párhuzamosan használt Закарпаття ’Kárpátontúli terület, Kárpátontúl’ a régi orosz-ukrán szemléletet tükrözi, amely a hegyek túlsó, keleti oldaláról tekint erre a területre (FNESz., Kárpátalja, Kiss 1988)” (5–6).

A *Szótárról* fejezet tájékoztat az eddigiekben megjelent anyaországi és szláv szakirodalomról, részletes információkat közöl a Kárpátalja helységneveit jelentősen befolyásoló névváltoztatásokról, történeti eseményekről, melyek hatottak az egyes települések megnevezésének alakulására. „Kárpátalja Csehszlovákiához csatolása nyomán az 1920-as évek második felében a településnevek tömeges felülvizsgálatára került sor. A nemzetiségi vidékeken rendszerint a párhuzamos népi vagy történelmi ruszin név vált hivatalossá, míg a magyarlakta területeken a nevek szlávósítása zajlott (pl. Csonkapapi>Popovo, Déda>Dědovo, Nagymuzsaly>Mužijovo stb.). Az 1938–39-es visszacsatolást követően a magyar hatóságok kompromisszumos megoldásként a magyar falvak névrendezéséskor alkotott nevét élesítették fel, a ruszinok lakta területeken azonban – felülvizsgálva a helységnevérendezés eredmé-

nyeit – néhány kivételtől eltekintve a történelmi neveket állították helyre (vö. BK.). 1946-ban, Kárpátalja hivatalos megalakulása és a Szovjetunióhoz való csatolása után újabb beavatkozás történt a helységnevek életébe, ami a megye déli, magyarlakta vidékét érintette. Az évszázados magyar neveket szlávósított alakokkal vagy teljesen motiválatlan orosz-ukrán nevekkal váltották fel (pl. Bátyú>Vuzlovoje, Hetyen>Lipovoje, Asztély>Luzsanka stb.). 1991-ben Ukrajna függetlenné válásával lehetőség nyílt egyes helységnevek felülvizsgálatára. A zömmel vagy részben magyarlakta helységek kérvényezhették a történelmi nevek visszaállítását. Ennek eredményeként 1991–2000 között 43 település kapta vissza a régi magyar nevét” (6). Mindezek után a szótár felépítéséről, a kutatás és rendszerezés menetéről szerzhetünk információt. A szótárban történő könnyebb tájékozódást segíti a jelek és rövidítések jegyzéke.

A könyv terjedelmének nagyobb részét a *Szótár* alkotja. A megye területén megtalálható 605 helység történelmi névadatait és etimológiáját tartalmazza. A könyvismertetésből természetesen nem maradhat ki a szótárrész belső szerkesztésének a bemutatása sem. A szerző minden településnevet önálló szócikkben mutat be. A hivatalos magyar alak mellett ott áll a jelenlegi ukrán hivatalos név, ami megkönnyíti az azonosítást, a térképeken történő tájékozódást. A címszót követik azok a pontos információk, melyek segítenek a település lokalizálásában. A szerző a településhez legközelebb fekvő várost jelöli meg, s azt, hogy ehhez képest hol terül el a névvel jelzett terület. Sok esetben ez a város a közigazgatásilag megjelöl járási központot is jelenti.

A szócikkek felépítésében Sebestyén a korábbi Heller-féle megyei köteteket vette alapul, viszont a települések történelmi névanyagát saját, önálló gyűjtése alapján közli. Az első bekezdésében a legkorábbi fellelhető névalaktól végigvezeti a szerző a település nevének változását a ma ismeretes megnevezésig. Mindehhez számtalan magyar és ukrán nyelvű okiratot, szakirodalmat használ fel. Ezáltal teljes képet kaphatunk az adott település nevének évszázadok során történő változásáról. A szócikk második bekezdése az etimológiai elemzést tartalmazza. A szerző a nevek magyarázatánál több szempontot is figyelembe vesz. Nagy hangsúlyt fektet a névalakra, a nyelvi felépítésre, a történelmi, földrajzi, néprajzi, településtörténelmi adatokra, adalékokra, hiszen ezek jelentősen hozzájárulnak a névadás motivációjának kiderítéséhez. A könyvet gazdag irodalomjegyzék és névmutató zárja.

Jelen kötet nagy pozitívuma, hogy míg a szerző tollából eddig napvilágot látott, e terület helységneveit bemutató tudományos szakírásokban levő vizsgálatok kronológiai határát 1920 jelentette, jelen kötetben megadja az ezt követően faluvá alakult külterületi lakott helyek vagy újonnan telepített falvak névmagyarázatát is. Tovább bővítve az elődök eredményeit, természetesen azokat figyelembe véve kiterjeszti kutatását Kárpátalja összes helységnevére, beleértve azokat is, melyek jelenleg már nem léteznek, de a történelmi forrásokban megtalálhatók. A szerző jelentős tényanyaggal bővítette eddigi kutatásai eredményét. Egy-egy helységnévről, annak kialakulásáról, dokumentumokban, szakirodalomban történő említéséről sokkal több adatot közöl, mint a hasonló tematiká-

jú, korábbi kiadványai. A továbbiakban egy példával támasztom alá állításomat. A *Bereg megye helységneveinek etimológiai szótára* című könyvben Sebestyén Zsolt a számomra fontos Csonkapapi helységnevnél a következő ismertetőt közli, például a név előfordulásával kapcsolatban: „Csonkapapi, Попово 'település Beregszásztól ÉNy-ra' 1319: Keralpopa (Györffy 1: 546), 1404: Papy (ZsigmOkl. 2/1: 3489), 1453: Papyfalw (ZichyOkm. 9: 393), 1530: Papifalw (Conscr. Port.), 1541: Papÿ (uo.), 1543: Conka papÿ (uo.), 1544: Chonka-papÿ (uo.), 1550: Cfonkapapÿ (uo.), 1773: Cs. Papi (LexLoc. 48), 1808: Papi (Csonka-) (Lipszky: Rep. 495), 1851: Papi (Csonka) (Fényes 3: 194), 1864/65: Csonkapapi (Piesty 453), 1877: Papi (Csonka-) (Hnt.), 1913: Csonkapapi (Hnt.), 1925: Papievo, Čonkapapi, 1930: Popovo (ComBer. 133), 1944: Csonkapapi (Hnt.), 1983: Попове, Попово (ZO), 1995: Попово” (Sebestyén: 37). Az általam bemutatni kívánt szótárban sokkal több adatot, sokkal részletesebb információt találunk Csonkapapi nevének előfordulására, kialakulására vonatkozólag. „1319: Keralpopa (Gy. 1: 546), 1364: Poop (Perényi 77), 1404: Papy (ZsO. 2/1: 413), 1453: Papyfalw (ZO. 9: 393), 1519: Papy (Perényi 394), 1530: Papifalw (Dica), 1533: Papy, 1541: Papÿ, 1542: Papy, 1543: Conka papÿ, 1544: Chonka-papÿ, 1546: Papy, 1548: Papy, 1549: Papy, 1550: Chonkapapÿ, 1552: Chonkapapy, 1554: Papi, 1564: Papy, 1568: Chyonka Papy, 1570: Papy, Papi, 1572: Papy, 1576: Chonka Papy, Czonka Papy, 1582: Chionkapapy, Chonka Papy, Czonkapapi, 1588: Chionkapapi, 1596: Chonka Papi, 1599: Chonka Papy, Czonka Papi, 1600: Czjonka Papi, Cziokapapi,

1602: Chionka Papi, Chionka Papy, Czonkapapy, 1603: Chonka Papi, 1609: Chionka Papi, 1610: Chionka Papi, Chionkapapy, 1619: Chonkapapy, 1620: Chionkapapy (uo.), 1650: Csonka Papp (UC. 54: 50), 1670: Csonka Papp (UC. 9: 40a), 1670u.: Csonka Papi (UC. 44: 56), 1672: Csonka Papi (UC. 54: 55), 1674: Csonka Papi (uo.), 1674-7: Csonka papi (UC. 8: 16a), 1679: Csonkapapi (UC. 54: 55), Csonka Papi (UC. 9: 40), 1687: Csonka Papp (UC. 149: 20), 1688: Csonka Papi (UC. 82: 75), 1689: Csonka Papp (UC. 4: 12), 1690: Csonka (UC. 10: 65), 1691: Csonka Papi (UC. 54: 68), 1692: Csonka Papi (UC. 54: 71), 1713: Csonka-Papi (UC. 12: 7), 1715: Csonkapapy (MNL), 1720: Csonka Papi (MNL), 1750: Csonka Papi (MCB), 1760: Csonka papi (BT), 1773: Cs. Papi (LexLoc. 48), 1782-4: Papi (EKFT), 1788: Csonkapapi (HT. Div. X. 8: 1), 1799: Csonka Papi, Mező Papi (Vályi 3: 18), 1800: Csonkapapi (TBER), 1808: Papi (Csonka-) (Lipszky: Rep. 495), 1824-62: Csonka-Papi (MKFT), 1828: Csonka-Papi (VB), 1837: Papi (Csonka) (F. 3: 86), 1838: Csonka-Papi (Schem. 45), 1851: Papi (Csonka) (F. 3: 194), 1856: PapiCsonka (MOK), 1857-9: Csonka Papi (CU), 1863: Csonkapapi (Hnt), 1864-5: Csonkapapi (PestyB), 1870-1: Csonkapapi (MÁT), 1872-84: Csonka-Papi (HKFT), 1873: Papi (Csonka-) (Hnt), 1877: Papi (Csonka-) (Hnt), 1882: Papi (Csonka-) (Hnt), 1888: Csonka-Papi (Hnt), 1892: Csonka-Papi (Hnt), 1895: Csonka-Papi (Hnt), 1898: Csonka-Papi (Hnt), 1900: CsonkaPapi (Hnt), 1902: Csonkapapi (Hnt), 1907: Csonkapapi (Hnt), 1913: Csonkapapi (Hnt), 1918: Csonka-Papi (BT), 1923: Papjevo, Csonkapapi, Палево (PR), 1925: Čonkapapy (PR), 1927: Papievo

(Hnt), 1929: Popovo (Papi) (ChM. 1013), 1931: Čonkarapi (MPR), 1941: Csonkarapi (Hnt), 1944: Csonkarapi (Hnt), 1946: Попове (УРСР), 1968: Попове (ЗО), 1969: Попове (ІМСУ), 1983: Попове, Попово (ЗО), 1984: Попово (ТК), 1995: Попово (ВРУ), 2017: Попово (uo.)” (91).

A névkutatók számára nagy segítséget jelent, hogy a szócikkekben a szakirodalmi hivatkozás közvetlenül a magyarázat után kap helyet, ezáltal segítve a könnyebb tájékozódást a témával foglalkozónak, valamint jelentősen megkönnyíti az azonosíthatóságot, visszakereshetőséget.

Fontosnak tartom továbbá azt az elgondolást, melynek alapján a szerző címszóként közli a ruszin helységek régi magyar neveit (pl. Papfalva~Gyilok, Bárdháza~Barbovo, Szajkófalva~Oszoj stb.), ezáltal is arra törekedve, hogy megismerje azokat a szélesebb nagyközönség is, információt szerezzen létezéséről.

Sebestyén Zsolt könyve informatív, alapos elemzésekben gazdag, tökéletesen összhangban van az utóbbi években megjelent helységnévkutatással foglalkozó szakirodalommal. Biztos vagyok benne, hogy szócikkei mind a kárpátaljai, mind az anyaországi névtannal foglalkozók számára informatívak, inspirációt merítenek belőle a fiatal kutatók is vizsgálódásuk során.

Szakirodalom

Cserniczkó István – Márku Anita 2021. Ízelítők a Termini magyar–magyar szótár kárpátaljai anyagából. *Magyar Nyelvőr* 145. 2021: 417–31. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2021.4.417>

- Галас, Кирил 1961. *Топоніміка Закарпатської області (назви населених пунктів)*. Kézirat. Ужгород.
- Kiss Lajos 1991. Huszt környéki helységnevek. In: Hajdú Mihály – Kiss Jenő (szerk.): *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. Budapest. 352–61.
- Kiss Lajos 1992a. Kárpátaljai helységnevek Ungvár környékéről. *Magyar Nyelv* 35–42.
- Kiss Lajos 1992b. A telepítő kenézükről nevet kapott falvak a beregi Hát vidékén. In: Pál Deréky – Sz. Barkó-Nagy Marianne – Timothy Riese – Hajdú Péter (szerk.): *Emlékkönyv Rédei Károly 60. születésnapjára*. Wien–Budapest. 269–89.
- Kiss Lajos 1997. *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. I–II. 4. kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Lehoczky Tivadar 1873. Bereg vármegyei helynevek származtatása. In: *Századok* 65–8.
- Lehoczky Tivadar 1881–1882. *Bereg vármegye monographiája* 1–3. Ungvár.
- Sebestyén Zsolt 2010. *Bereg megye helységneveinek etimológiai szótára*. Bessenyei Kiadó. Nyíregyháza.
- Sebestyén Zsolt 2012. *Máramaros megye helységneveinek etimológiai szótára*. Bessenyei Kiadó. Nyíregyháza.
- Sebestyén Zsolt – Úr Lajos 2014. *Ung megye helységneveinek etimológiai szótára*. Ungvár.

Nagy Natália

nyelvész, egyetemi docens

Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar

Filológiai Tanszék

E-mail: kodobocznatalia@freemail.hu

<https://orcid.org/0000-0002-2924-7889>